

แนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการออกแบบ
ภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน:
กรณีศึกษาชุมชนเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

Guidelines for Integrating Local Wisdom into
Landscape Architectural Design for Sustainable
Development:
A Case Study of Muang Khong Community,
Chiang Dao District, Chiang Mai Province

อัมพิกา อัมลอย^{1*}

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Aumpika Amloy^{1*}

¹ Faculty of Architecture, Chiang Mai University

* Corresponding author, Email: aumpika.amloy@cmu.ac.th

Received: 18/06/2025 Revised: 04/08/2025 Accepted: 19/08/2025

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มุ่งเน้นการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับกระบวนการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนในชุมชนเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความสัมพันธ์เชิงลึกกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาการจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย การเกษตรที่อิงฤดูกาลและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกับความเชื่อทางจิตวิญญาณ วัตถุประสงค์ของการศึกษาคือ (1) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมของชุมชนเมืองคอง และ (2) พัฒนาแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่กระบวนการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม โดยคำนึงถึงมิติด้านวัฒนธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อม การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลระหว่างเดือนกันยายน-ธันวาคม พ.ศ. 2567 ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสำรวจภาคสนาม กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้นำชุมชน 6 คน และประชาชน 30 คน รวม 36 คน ซึ่งคัดเลือกโดยวิธีสุ่มเฉพาะเจาะจงและแบบโควตา เครื่องมือวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและแบบสำรวจข้อมูลเชิงพื้นที่ ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเมืองคองสะท้อนผ่านการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มเครือญาติที่จัดวางเรือนพักอาศัยล้อมลานกลางบ้าน (ช่วง) ซึ่งทำหน้าที่เป็นพื้นที่กิจกรรมร่วมกัน ทั้งในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรมประจำปี เช่น พิธีสืบชะตาและไหว้ผีป่า พื้นที่อยู่อาศัยถูกออกแบบให้สัมพันธ์กับสภาพภูมิประเทศเชิงเขา โดยมีการยกพื้นบ้านเพื่อรองรับฝนตกหนักและน้ำไหลเชี่ยวในฤดูฝน อีกทั้งยังเลือกใช้วัสดุจากธรรมชาติและวัสดุท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่และไม้เนื้ออ่อน ในโครงสร้างที่สามารถถอดประกอบและซ่อมแซมได้ง่าย การจัดการทรัพยากรน้ำและป่าไม่มีความเป็นระบบ ผ่านการใช้ระบบเหมืองฝาย (Muang Fai) ที่ชุมชนจัดเวรใช้น้ำอย่างเป็นธรรมผ่านกลไก “แก่งฝาย” ซึ่งสอดคล้องกับฤดูกาลเพาะปลูก และการรักษาป่าชุมชนที่เป็นแหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพร และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ภายใต้ความเชื่อเรื่องผีป่า-ผีเขา โดยมีพิธีกรรมควบคู่เพื่อแสดงความเคารพและรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ภูมิปัญญาเหล่านี้แสดงถึงการบูรณาการอย่างแนบแน่นระหว่างภูมิประเทศ วัฒนธรรม ความเชื่อ และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์เป็นแนวทางการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อความยั่งยืน โดยสามารถจำแนกออกเป็น 3 มิติ ได้แก่ (1) มิติด้านวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชน (2) มิติด้านสิ่งแวดล้อมและการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (3) มิติด้านสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวทางที่พัฒนาขึ้นนี้มีส่วนช่วยในการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น ลดผลกระทบตอสสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน และธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้สอดคล้องกับการพัฒนาเมืองในบริบทชุมชนชาติพันธุ์เชิงนิเวศเช่นเมืองคอง

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น, การบูรณาการ, การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม, การพัฒนาอย่างยั่งยืน, เมืองคอง

Abstract

This study focuses on integrating local wisdom into the landscape architectural design process to promote sustainable development in Muang Khong, a rural ethnic community located in Chiang Dao District, Chiang Mai Province. The community is characterized by its unique way of life, cultural traditions, and deep interdependence with the natural environment and ecosystems. In particular, Muang Khong demonstrates indigenous wisdom in water management through the *Muang Fai* irrigation system, seasonal-based agricultural practices, and forest resource utilization deeply intertwined with spiritual beliefs. The objectives of this research are: (1) to explore the local wisdom relevant to landscape architecture in Muang Khong Community, and (2) to develop an integrated framework for incorporating such wisdom into the landscape architectural design process, with attention to cultural, social, and environmental dimensions. The study

adopts a qualitative research methodology, collecting data between September and December 2024 through in-depth interviews, focus group discussions, and field surveys. A total of 36 participants were selected using purposive and quota sampling, including 6 community leaders and 30 local residents. Research instruments included semi-structured interview guides and spatial data survey forms. The findings reveal that local wisdom in Muang Khong is manifested through kinship-based settlement patterns, where family houses are arranged around a central courtyard (*khuang*) that functions as a communal space for both daily life and annual rituals such as the *Suep Chata* ceremony and forest spirit worship. Residential architecture is adapted to the hilly topography by elevating structures to mitigate heavy rain and water runoff during the monsoon season. Construction materials are primarily derived from natural and local sources, such as bamboo and softwood, with designs that allow easy disassembly and repair. Natural resource management is carried out systematically through the traditional *Muang Fai* irrigation network, where equitable water allocation is managed via a community-led system known as *Kae Fai*, aligned with seasonal agricultural cycles. Additionally, the conservation of community forests—valued as sources of food, herbal medicine, and spiritual sanctity—is reinforced by rituals that honor forest and mountain spirits, reflecting a holistic integration of ecology, culture, and spirituality. This local wisdom forms the foundation for a sustainable approach to landscape architectural design, which can be categorized into three key dimensions: (1) cultural identity and heritage, (2) environmental sustainability and efficient resource use, and (3) social inclusion and community participation. The proposed framework contributes to the conservation and revitalization of local wisdom, mitigates environmental impacts, supports sustainable resource governance, and preserves local identity in alignment with development practices appropriate to eco-cultural ethnic communities such as Muang Khong.

Keywords: Local wisdom, Integration, Landscape architectural design, Sustainable development, Muang Khong

1. บทนำ

ในบริบทของการพัฒนาอย่างยั่งยืน แนวคิดในการผสมผสานองค์ความรู้ดั้งเดิมหรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” เข้ากับกระบวนการออกแบบและพัฒนาพื้นที่ได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องในวงวิชาการและวิชาชีพด้านภูมิสถาปัตยกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ที่สั่งสมจากประสบการณ์ของชุมชนในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สะท้อนผ่านรูปแบบการใช้พื้นที่ การจัดการทรัพยากร การออกแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรม และความเชื่อที่มีต่อสิ่งแวดล้อม การนำองค์ความรู้เหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในกระบวนการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมไม่เพียงแต่ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่ แต่ยังส่งเสริมแนวทางการพัฒนาที่เคารพบริบท วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น

ชุมชนเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ที่มีภูมิประเทศเฉพาะตัว ตั้งอยู่ในแอ่งกระทะล้อมรอบด้วยภูเขา มีแม่น้ำแม่แตงและแม่น้ำคองไหลผ่าน พื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานและทำเกษตรกรรม ชุมชนแห่งนี้มีรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ระบบการจัดการน้ำแบบเหมืองฝาย และวิถีการใช้พื้นที่ที่สะท้อนภูมิปัญญาในการปรับตัวตามธรรมชาติ อีกทั้งยังมีระบบความเชื่อและพิธีกรรมที่ฝังลึกในวิถีชีวิตของผู้คน เช่น พิธีบวงสรวงดอยเชียงดาว พิธีเลี้ยงผีบ้าน ระบบเวรใช้น้ำ และการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ตามคติความเชื่อ ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นหลักฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีชีวิต และมีบทบาทสำคัญต่อการจัดการพื้นที่ของชุมชน

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นการขยายตัวของ การเกษตรเชิงพาณิชย์ การเพิ่มขึ้นของกิจกรรมท่องเที่ยว การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการเปลี่ยนแปลงทางประชากร ได้ส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบน้ำ วิถีการใช้พื้นที่ และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ (อัมพิกา อ่าลอย และคณะ, 2566, น. 21–22) ภูมิปัญญาที่เคยดำรงอยู่ในระบบชีวิตประจำวันเริ่มเผชิญกับความท้าทายในการถ่ายทอดและปรับตัวให้เข้ากับบริบทใหม่ของชุมชน (ดารารัตน์ ธาตุรักษ์ และคณะ, 2563, น. 413–415)

ในระดับนโยบาย รัฐบาลไทยได้กำหนดยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) ที่เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่กับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการผสมผสานเทคโนโลยีกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างความมั่นคงด้านน้ำในระยะยาว การศึกษาระบบเหมืองฝายของเมืองคองจึงมีความสำคัญต่อการเชื่อมโยงแนวทางการจัดการทรัพยากรระดับชุมชนกับนโยบายระดับประเทศ (ยุชิตา กันหาหมิง และคณะ, 2566, น. 126)

แม้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องหลายฉบับจะกล่าวถึงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำและการอนุรักษ์ วัฒนธรรมในชุมชนระดับท้องถิ่น ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ (Hanif et al., 2021; Hapsari et al., 2023; Kongsat et al., 2009) แต่ส่วนใหญ่มุ่งเน้นเฉพาะด้านการจัดการน้ำ โดยยังขาดงานศึกษาที่วิเคราะห์การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่กระบวนการออกแบบเชิงพื้นที่หรือภูมิสถาปัตยกรรมโดยตรง โดยเฉพาะในบริบทของชุมชนภาคเหนือของไทย ซึ่งมีภูมิทัศน์ วัฒนธรรม และโครงสร้างสังคมเฉพาะตัว

ดังนั้น บทความวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเมืองคองในมิติที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติในฐานะรากฐานสำคัญของการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม โดยวิเคราะห์การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นในมิติด้านวัฒนธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อเสนอแนวทางการออกแบบที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

จากบริบทดังกล่าว งานวิจัยนี้ตั้งคำถามวิจัยหลักไว้ 2 ข้อ ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเมืองคองมีลักษณะอย่างไร ในด้านที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติ ? และจะสามารถบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้อย่างไร ?

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมของชุมชนเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

2.2 เพื่อพัฒนาแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เข้าสู่กระบวนการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม โดยคำนึงถึงมิติด้านวัฒนธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อม

3. แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

3.1 แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นระบบความรู้ที่สั่งสมจากประสบการณ์ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรและดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติ โดยมีรากฐานจากความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม เดือนนภา ภูทอง (2561) วิเคราะห์ความเชื่อที่สัมพันธ์กับการจัดสรรพื้นที่ เช่น การสงวนพื้นที่ป่าไว้เป็นที่อยู่วิญญาณเพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติ พนิต ใหม่ประสิทธิกุล และคณะ (2559) ศึกษากระบวนการจัดการน้ำในภาคเหนือที่อิงกับภูมิประเทศและฤดูกาล ซึ่งสะท้อนถึงการเรียนรู้จากธรรมชาติและ การใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล ในต่างประเทศ Hanif et al. (2021) ศึกษาชุมชนชาวพุทธในอินโดนีเซียที่ใช้หลักศาสนาในการกำหนดการใช้น้ำอย่างมีศีลธรรม ขณะที่ Hapsari et al. (2023) เสนอว่าพิธีกรรม “Nyadran” ช่วยรักษาแหล่งน้ำผ่านกลไกทางสังคม ส่วน Kongsat et al. (2009) ศึกษาการใช้ภูมิปัญญาในลุ่มน้ำลำตะคองซึ่งแสดงให้เห็นถึงการบูรณาการภูมิปัญญา กับการพัฒนาเชิงพื้นที่ในระยะยาว

3.2 แนวคิดการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับภูมิทัศน์พื้นถิ่นและบริบทพื้นที่ชนบท (Vernacular and Rural Landscape-based Design)

แนวคิดการออกแบบพื้นที่ในบริบทชนบทต้องอิงจากการเข้าใจภูมิทัศน์และโครงสร้างสังคมอย่างลึกซึ้ง อัมพิกา อ่าลอย และคณะ (2566) ศึกษาเมืองคองพบว่า รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ระบบเครือญาติ และการใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ล้วนมีนัยทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถต่อยอดเป็นแนวคิดการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่ยึดโยงกับบริบทท้องถิ่น นอกจากนี้ Hough (2004) และ Spirn (2000) เน้นให้การออกแบบภูมิทัศน์ต้องสื่อสารกับระบบนิเวศ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ในขณะที่ Corner (1999) เสนอให้มองภูมิทัศน์เป็นระบบที่เชื่อมโยงกันทั้งทางกายภาพและความหมาย ซึ่งสามารถนำมาใช้วิเคราะห์การจัดพื้นที่ในชุมชนชนบทได้อย่างลุ่มลึก

3.3 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participatory and Community-based Approach)

แนวทางการออกแบบโดยใช้ฐานชุมชน (Community-based Approach) เน้นให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในท้องถิ่นมีบทบาทตลอดกระบวนการ ขวัญภา สุขคร และคณะ (2560) ศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยชุมชนมีบทบาทตั้งแต่การวางแผนจนถึงการจัดการทรัพยากรในฤดูแล้ง ดารารัตน์ ธาตุรักษ์ และคณะ (2563) ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมยังช่วยส่งเสริมพลังทางสังคมและการสืบทอดภูมิปัญญาในชุมชน ในเชิงเปรียบเทียบ Tuan (2001) และ Sanoff (2000) ต่างยืนยันว่าความหมายของพื้นที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่ ดังนั้น การออกแบบที่ไม่รับฟังเสียงของคนในพื้นที่ อาจละเลยความหมายทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของความยั่งยืน

4. วิธีดำเนินการวิจัย

สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

4.1 ประเภทของงานวิจัย

บทความนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเมืองคองที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการดำรงวิถีชีวิตร่วมกับสิ่งแวดล้อม เพื่อวิเคราะห์แนวทางการบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นเข้าสู่กระบวนการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมในบริบทพื้นที่ชนบท การวิจัยเน้นการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้มีประสบการณ์ตรงในชุมชน ผ่านการสัมภาษณ์ การสังเกตพื้นที่จริง และการวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ การวิจัยนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยในคนจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เลขที่ COA No. 136/67 และ CMUREC No. 67/189 เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2567 มีอายุถึงวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2568

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างเดือนกันยายน พ.ศ. 2567 ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2568 ซึ่งรวมถึงการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตภาคสนาม และการสำรวจพื้นที่จริงในชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

1) กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้นำชุมชนจำนวน 6 คน จาก 6 หมู่บ้านในตำบลเมืองคอง คัดเลือกโดยวิธีแบบเจาะจง ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่ม และผู้นำที่มีบทบาทด้านการจัดการพื้นที่ เช่น ผู้ดูแลฝาย รวมถึงประชาชนอีก 30 คน (หมู่บ้านละ 5 คน) ซึ่งคัดเลือกแบบโควตา เพื่อให้เกิดความหลากหลายของบทบาท เช่น เกษตรกร ช่างไม้ แม่บ้าน ผู้สูงอายุ และเยาวชน เพื่อสะท้อนมุมมองต่อการใช้พื้นที่และภูมิปัญญาในชีวิตประจำวัน

2) เครื่องมือวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ซึ่งมีคำถามหลัก 4 ประเด็น ได้แก่

ก. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับพื้นที่และทรัพยากร

ข. รูปแบบการจัดการพื้นที่ที่สะท้อนวัฒนธรรม

ค. การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชุมชน

ง. แนวคิดที่สามารถนำไปใช้ในการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม

เครื่องมือผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ นอกจากนี้ยังใช้แบบบันทึกภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลลักษณะการใช้พื้นที่ เช่น ลานบ้าน ระบบทางเดิน พืชพรรณ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยออกแบบแบบฟอร์มจากแนวคิดด้านภูมิทัศน์พื้นที่ และได้ทดลองใช้ก่อนลงพื้นที่จริง

4.2.2 การสังเกตภาคสนาม เพื่อเสริมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจลักษณะการจัดวางพื้นที่ภายในชุมชน เช่น เส้นทางเดิน ลานบ้าน การปลูกพืชตามฤดูกาล และกิจกรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยบันทึกข้อมูลผ่านแบบฟอร์ม ภาพถ่าย และแผนที่วาดมือประกอบการวิเคราะห์เชิงพื้นที่

4.2.3 การวิเคราะห์แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ ผู้วิจัยใช้ภาพถ่ายจากดาวเทียม Google Earth ประจำปี พ.ศ. 2567 ร่วมกับแผนที่จากหน่วยงานราชการ เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของการใช้พื้นที่ในชุมชนช่วง 10 ปี (พ.ศ. 2557–2567) โดยเน้นศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางกายภาพ เช่น ที่ตั้งหมู่บ้าน พื้นที่เกษตรกรรม ระบบทางน้ำ และสถานที่สำคัญ กับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้พื้นที่อย่างยั่งยืน

4.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

4.3.1 การถอดความและจัดหมวดหมู่ข้อมูล ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จะถูกถอดคำพูดแบบคำต่อคำ และจัดหมวดหมู่ตามประเด็น เช่น รูปแบบการใช้พื้นที่ ภูมิปัญญาด้านสิ่งแวดล้อม ความเชื่อและพิธีกรรม การเปลี่ยนแปลงของชุมชน และข้อเสนอเชิงออกแบบ

4.3.2 การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ผู้วิจัยทำการเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสังเกต และการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลและเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการศึกษา

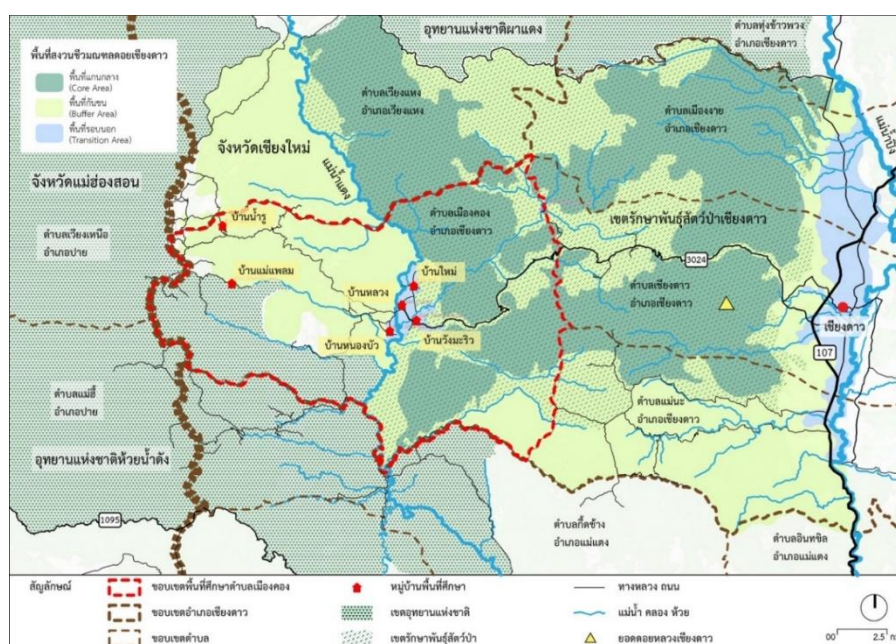
4.3.3 การวิเคราะห์ลักษณะกายภาพของพื้นที่ ผู้วิจัยวิเคราะห์ลักษณะการใช้พื้นที่จริง เช่น การตั้งถิ่นฐาน การจัดสรรพื้นที่ใช้สอย เส้นทางสัญจร ระบบลานบ้าน และการปลูกพืชผัก โดยใช้ข้อมูลจากภาพถ่าย แผนที่ และการสังเกตภาคสนาม เพื่อเชื่อมโยงกับแนวทางการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

5. ผลการวิจัย

ตำบลเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 43 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 269.40 ตารางกิโลเมตร หรือกว่า 168,375 ไร่ ลักษณะภูมิประเทศเป็นแอ่งราบล้อมรอบด้วยภูเขา มีแม่น้ำคองไหลผ่านกลางพื้นที่ ทำหน้าที่หล่อเลี้ยงระบบนิเวศ เกษตรกรรม และวิถีชีวิตของชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังติดกับเขตป่าสงวน อุทยาน และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ทำให้พื้นที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศภูเขาที่อุดมสมบูรณ์

ในมุมมองทางภูมิสถาปัตยกรรม เมืองคองสะท้อนการจัดการพื้นที่ที่เชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งระหว่างธรรมชาติ วัฒนธรรม และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ หมู่บ้านตั้งเรียงตามแนวแม่น้ำคองและลำเหมือง โดยมีระบบเหมืองฝายที่เชื่อมโยงน้ำจากต้นน้ำสู่พื้นที่เกษตร ขณะเดียวกัน พื้นที่ลาดเชิงเขาใช้สำหรับเกษตรขั้นบันได และพื้นที่ช่วงบ้านเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางสังคม สะท้อนการจัดการพื้นที่ที่สอดคล้องกับภูมิประเทศและภูมิปัญญาท้องถิ่น

พื้นที่ตำบลเมืองคองประกอบด้วย 6 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านใหม่ บ้านวังมะริว บ้านหนองบัว บ้านหลวง บ้านน้ำรู่ และบ้านแม่แพลม รวม 1,569 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 3,916 คน ประกอบด้วยชาวพื้นราบและกลุ่มชาติพันธุ์จากพื้นที่สูง โครงสร้างการตั้งถิ่นฐานสัมพันธ์กับการจัดสรรพื้นที่เกษตรกรรม ป่าชุมชน และแหล่งน้ำ สะท้อนถึงภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่หลอมรวมการใช้พื้นที่กับความเชื่อ วิถีชีวิต และธรรมชาติอย่างกลมกลืน ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นฐานในการออกแบบพื้นที่ชนบทอย่างยั่งยืน (ภาพที่ 1)

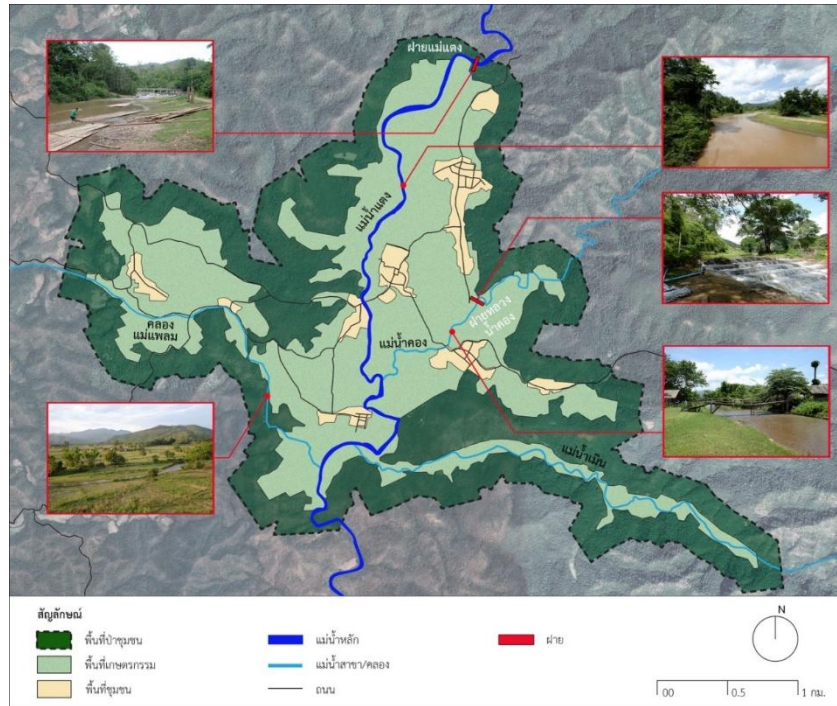

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา (อัมพิกา อ่าลอย, 2568)

5.1 การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมของชุมชนเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์องค์ความรู้และแนวปฏิบัติที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเมืองคอง ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการใช้พื้นที่และการจัดการภูมิทัศน์อย่างยั่งยืน โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ประเด็นหลัก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1.1 บริบททางกายภาพของพื้นที่ศึกษา สามารถจำแนกออกเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

ภาพที่ 2 แสดงแผนที่ระบบเหมืองฝายกับพื้นที่เกษตรกรรมของพื้นที่ศึกษา (อัมพิกา อำลวย, 2568)

1) ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ตั้งอยู่ในแอ่งกระทะล้อมรอบด้วยภูเขา มีแม่น้ำแม่แตงและแม่น้ำคองไหลผ่าน ทำให้พื้นที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การอยู่อาศัยและเกษตรกรรม การตั้งถิ่นฐานจำแนกได้เป็นพื้นที่ราบลุ่มและพื้นที่ลาดเชิงเขา (ภาพที่ 2) โดยพื้นที่ราบลุ่ม ใช้ระบบเหมืองฝายเพื่อการทำนา ส่วนพื้นที่ลาดเชิงเขา ใช้ภูมิปัญญาในการทำนาขั้นบันไดและไร่หมุนเวียน ชุมชนยังมีการวางหมู่บ้านที่หลากหลายตามกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น แบบกระจุกตัวในกลุ่มไทยวน และแบบเรียงตัวตามเส้นทางในกลุ่มปกากะญอ การเลือกทำเลพิจารณาจากความปลอดภัย แหล่งน้ำ ระบบชลประทาน และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ดอยหลวงเชียงดาว

2) ลักษณะพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน (ภาพที่ 2) สะท้อนการปรับตัวของชุมชนต่อภูมิประเทศและฤดูกาลอย่างชาญฉลาด พื้นที่ราบลุ่มใช้การทำนาเปียกและระบบชลประทานที่มีประสิทธิภาพ โดยมีการจัดเวรใช้น้ำ (แก่งฝาย) อย่างเป็นธรรม ขณะที่พื้นที่ลาดเชิงเขาใช้ระบบนาขั้นบันไดและไร่หมุนเวียนโดยหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี พร้อมปลูกพืชตามฤดูกาล เช่น ข้าวไร่ ถั่ว และฟักทอง ระบบเกษตรนี้สืบสานความรู้ด้านนิเวศ วิถีวัฒนธรรม และพิธีกรรม เช่น พิธีเลี้ยงผีฝายและพิธีไหว้ป่า ช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกต่อธรรมชาติและยั่งยืนของชุมชน

3) ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ป่าชุมชนและแหล่งน้ำ (ภาพที่ 2) ซึ่งมีความสำคัญทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณ ป่าชุมชนเป็นแหล่งต้นน้ำ อาหาร และวัสดุก่อสร้าง โดยมีแนวทางการใช้ที่ไม่รบกวนธรรมชาติ และยังมีพื้นที่ต้องห้ามตามความเชื่อ เช่น ป่าผีป่าและป่าเจ้าหลวง ส่วนระบบเหมืองฝายเป็นนวัตกรรมดั้งเดิมในการจัดการน้ำที่สอดคล้องกับภูมิประเทศ โดยชุมชนมีบทบาทในการบำรุงรักษาและบริหารน้ำร่วมกันผ่านระบบแก่งฝาย การจัดการทรัพยากรเหล่านี้ยังเชื่อมโยงกับพิธีกรรมและความเชื่อ เช่น พิธีเลี้ยงผีป่าและการบวงสรวงดอยเชียงดาว ซึ่งเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน

แม้ระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนจะมีความยั่งยืน แต่ก็เผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ภูมิอากาศ และการเสื่อมโทรมของโครงสร้างพื้นฐานบางส่วน อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้เหล่านี้เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่ควรได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาต่อยอด เพื่อสนับสนุนการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับบริบทและวัฒนธรรมของพื้นที่อย่างแท้จริง

4) ลักษณะพื้นที่ทางสังคมของชุมชน เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่ ทั้งในด้านวิถีชีวิต ความเชื่อ และการถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยสามารถจำแนกเป็น 5 ประเภทหลัก (ภาพที่ 3) ได้แก่

ก. ศาสนสถาน ได้แก่ วัดศรีกลางเมืองและคริสตจักรเมืองคอง เป็นศูนย์กลางจิตวิญญาณและพิธีกรรมของชุมชน วัดมีบทบาทในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ส่วนคริสตจักรสะท้อนวิถีชีวิตของชาวปากะเกะญอของกลุ่ม แสดงถึงการอยู่ร่วมกันของศาสนาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย

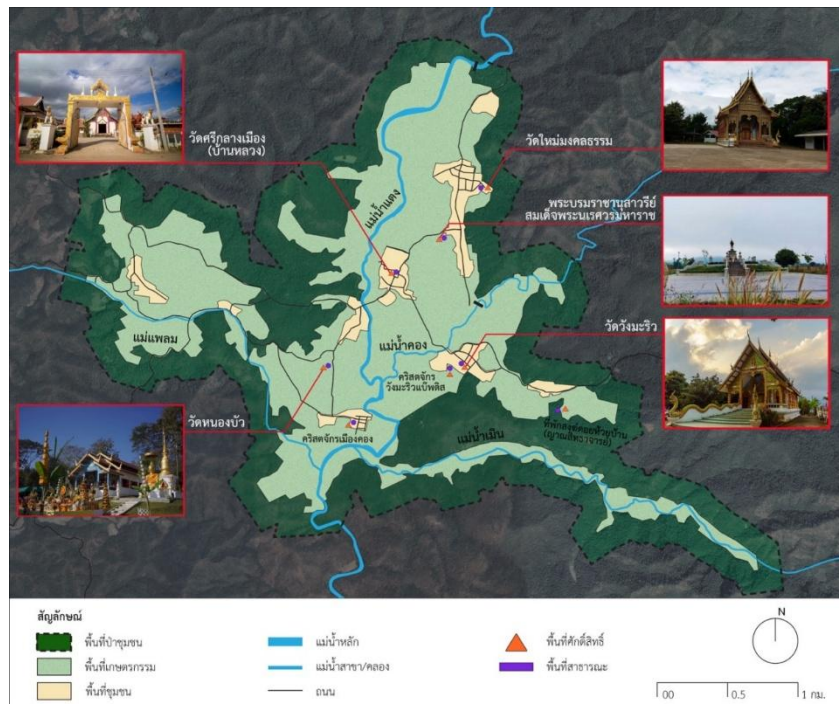
ข. สถานศึกษา ได้แก่ โรงเรียนบ้านเมืองคองและโรงเรียนบ้านหนองบัว เป็นทั้งศูนย์การเรียนรู้และพื้นที่กิจกรรมของชุมชน ใช้จัดการเรียนการสอน ประชุม อบรม และถ่ายทอดภูมิปัญญาระหว่างวัย

ค. พื้นที่ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ หอเสื่อบ้าน ศาลพระภูมิ และลานกลางบ้าน รองรับพิธีกรรมท้องถิ่น เช่น พิธีเลี้ยงผีบ้านและบูชาบรรพบุรุษ โดยมักตั้งอยู่ใกล้ป่า ริมน้ำ หรือจุดสูงของหมู่บ้าน สะท้อนความเคารพต่อธรรมชาติและจิตวิญญาณ

ง. ลานกิจกรรมชุมชน ได้แก่ พื้นที่โล่ง เช่น ช่างบ้าน ใช้จัดกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น งานบุญ การละเล่น และการพบปะ พื้นที่นี้มีความยืดหยุ่นตามฤดูกาลและโอกาส

จ. สถานที่ราชการ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองคอง เป็นศูนย์บริหารท้องถิ่น เชื่อมโยงกับสถานศึกษาและลานกิจกรรม ทำหน้าที่ประสานงานและขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

พื้นที่ทางสังคมเหล่านี้ตั้งอยู่ในบริเวณที่เข้าถึงง่าย เชื่อมโยงกับพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ผลิตของชุมชน สะท้อนถึงการพึ่งพาอาศัยกันและการดำรงวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง อันเป็นฐานสำคัญสำหรับการออกแบบพื้นที่ที่ส่งเสริมความยั่งยืนของชุมชนในระยะยาว

ภาพที่ 3 แสดงแผนที่พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ศึกษา (อัมพิกา อำเภอ, 2568)

5.1.2 บริบททางวัฒนธรรมและสังคมของพื้นที่ศึกษา สามารถจำแนกออกเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

1) ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชน ระบบความเชื่อของเมืองคอนมีบทบาทสำคัญต่อการจัดพื้นที่และการใช้ชีวิต ตัวอย่างสำคัญ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงดอยเชียงดาวซึ่งเป็นศูนย์กลางจิตวิญญาณ การตั้งศาลพระภูมิในจุดสูงของเรือน และการเว้นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น หัวบ้านและหอเสือบ้าน พิธีกรรมที่โดดเด่น ได้แก่ พิธีเลี้ยงผีบ้าน พิธีบวงสรวงดอยหลวง และพิธีไหว้ผายก่อนเพาะปลูก สถานที่ประกอบพิธีมักตั้งอยู่บริเวณที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่น จุดสูง ริมน้ำ หรือใกล้ป่า ภูมิปัญญาที่หลอมรวมกับความเชื่อเหล่านี้ส่งผลต่อแนวทางการออกแบบพื้นที่ที่พิธีกรรมอย่างลึกซึ้ง ทั้งในแง่ตำแหน่ง องค์ประกอบ และวัสดุที่ใช้ (ดังแสดงในตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์ระบบความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนเมืองคอนกับแนวทางการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรม

ประเด็นวิเคราะห์	ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น	แนวทางการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม
ระบบความเชื่อเรื่องเจ้าหลวงดอยเชียงดาว	ความเชื่อว่าภูเขาเป็นที่สถิตของเทพเป็นศูนย์กลางจิตวิญญาณของชุมชน	ออกแบบลานพิธีหรือจุดชมวิวในพื้นที่สูงรองรับกิจกรรมบวงสรวง
การตั้งศาลพระภูมิในบริเวณบ้าน	สะท้อนคติความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์และบทบาทศาลในโครงสร้างพื้นที่อยู่อาศัย	จัดพื้นที่ศาลในจุดสูงกว่าพื้นที่อยู่อาศัยใช้วัสดุไม้หรือหินท้องถิ่น
พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน (หัวบ้าน, หอเสือบ้าน)	พื้นที่พิธีกรรมที่มีมิติสัญลักษณ์และจิตวิญญาณร่วมของชุมชน	กำหนดพื้นที่สงบเงียบสำหรับใช้ประกอบพิธีกรรมร่วม เชื่อมโยงกับช่วงบ้าน
พิธีเลี้ยงผีบ้าน-ผีเสือบ้าน	การแสดงความกตัญญูและความผูกพันกับบรรพบุรุษ	ออกแบบลานกิจกรรมหรือศาลาบูชาประจำครัวเรือน/ชุมชน
พิธีบวงสรวงดอยหลวงเชียงดาว	การประกอบพิธีในจุดสูง เพื่อเชื่อมโยงจิตวิญญาณกับธรรมชาติ	กำหนดทางเดินขึ้นสู่จุดบวงสรวงให้ปลอดภัยและเคารพภูมิประเทศ
พิธีไหว้เหมือนผาย	พิธีเริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูก สร้างความสามัคคีและดูแลสุขภาพน้ำร่วมกัน	ออกแบบพื้นที่ชุ่มน้ำ/ลานข้างลำเหมืองให้ใช้ประกอบพิธีไหว้เหมือนผาย

2) โครงสร้างครอบครัวและเครือญาติของชุมชน มีลักษณะครอบครัวขยาย ซึ่งสมาชิกหลายรุ่นอาศัยอยู่ร่วมกันหรือตั้งเรือนใกล้กัน ทำให้เกิดการพึ่งพา แบ่งปันทรัพยากร และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การช่วยกันทำกิจกรรม เช่น ลงแขกเกี่ยวข้าว หรือซ่อมผาย เป็นตัวอย่างของความเข้มแข็งในเครือข่ายสังคม การจัดกลุ่มเรือนใกล้กันและมีช่วงบ้านกลางร่วมใช้ สะท้อนการออกแบบพื้นที่ที่รองรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างรุ่นและการใช้ทรัพยากรร่วมอย่างมีประสิทธิภาพ (ดังแสดงในตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์โครงสร้างครอบครัวและเครือญาติของชุมชนเมืองคอนกับแนวทางการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรม

ประเด็นวิเคราะห์	ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น	แนวทางการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม
การช่วยเหลือกันในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	กิจกรรมร่วมกัน เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว ซ่อมผาย ปลูกบ้าน โดยใช้แรงงานในครอบครัวและเพื่อนบ้าน	ออกแบบพื้นที่กิจกรรมกลาง เช่น ลานทำงานหรือพื้นที่ทำเกษตรร่วม เพื่อส่งเสริมความร่วมมือ

ประเด็นวิเคราะห์	ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น	แนวทางการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม
การรวมกลุ่มเรือนของเครือญาติ	การจัดวางเรือนใกล้กัน สร้างพื้นที่ส่วนกลาง เช่น ช่ວ่งบ้าน เพื่อใช้สอยร่วมกันและสะท้อนสายสัมพันธ์	วางกลุ่มเรือนให้อยู่ใกล้กัน มีทางเดิน เชื่อมโยง ออกแบบช่ວ่งบ้านให้รองรับกิจกรรมครอบครัว
การถ่ายทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น	การอยู่ร่วมหลายรุ่นช่วยให้เยาวชนเรียนรู้ทักษะและความเชื่อจากผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง	จัดพื้นที่เรียนรู้ร่วม เช่น เรือนครัว ลานตาก ผลผลิต ให้อยู่ในตำแหน่งที่เอื้อต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้

3) การเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ปัจจุบันของชุมชน ชุมชนเมืองคองกำลังเผชิญกับการปรับตัวตามกระแสเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว เช่น การเปิดโฮมสเตย์ภายในบ้านเรือน การแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน และการเปลี่ยนวัสดุก่อสร้างจากไม้เป็นคอนกรีตหรือเหล็ก แม้เป็นการตอบสนองต่อความต้องการยุคใหม่ แต่ก็มีผลกระทบต่อพื้นที่เดิม เช่น ช่ວ่งบ้านที่เคยใช้สอยร่วมกันเริ่มลดบทบาท แนวทางการออกแบบควรเน้นความกลมกลืนระหว่างความดั้งเดิมและสมัยใหม่ พร้อมทั้งรักษาพื้นที่สำคัญไว้เพื่อรองรับกิจกรรมของชุมชน

4) แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในอนาคต ชุมชนเมืองคองมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงทั้งด้านกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม เช่น โครงสร้างครอบครัวขยายลดลง การใช้วัสดุสมัยใหม่เพิ่มขึ้น และพิธีกรรมกลายเป็นกิจกรรมแสดงเพื่อนักท่องเที่ยว หากไม่มีการวางแผนอย่างเข้าใจ บริบทวัฒนธรรมอาจค่อย ๆ สูญหาย อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังมีศักยภาพในการพัฒนา หากได้รับการสนับสนุนให้ออกแบบพื้นที่ที่เคารพบริบทเดิม เน้นการมีส่วนร่วม และรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมไว้

5.2 แนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เข้าสู่กระบวนการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมโดยคำนึงถึงมิติด้านวัฒนธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อม

จากผลการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ของชุมชนเมืองคองพบว่า ชุมชนมีองค์ความรู้และแนวปฏิบัติที่หลากหลายซึ่งสัมพันธ์กับบริบททางกายภาพ วิถีชีวิต ความเชื่อ และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน องค์ความรู้เหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่ไม่เพียงแต่ตอบสนองต่อการใช้งาน แต่ยังสะท้อนอัตลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้การออกแบบเกิดความกลมกลืนกับพื้นที่และสามารถเสริมสร้างความมั่นคงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในระยะยาว แนวทางการบูรณาการจึงถูกจัดจำแนกออกเป็น 3 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

5.2.1 มิติด้านวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมโดยคำนึงถึงมิติด้านวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชนเมืองคอง จำเป็นต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับคุณค่าทางจิตวิญญาณ ความเชื่อ และรูปแบบการดำเนินชีวิตของชุมชน เพื่อให้เกิดภูมิทัศน์ที่สะท้อนอัตลักษณ์อย่างแท้จริง โดยสามารถประมวลแนวทางสำคัญได้ 5 ประเด็น ดังนี้ (ภาพที่ 4)

1) การจัดวางองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและจิตวิญญาณ เช่น ศาลพระภูมิ หอเสื่อบ้าน และลานพิธีกรรม ควรพิจารณาให้สอดคล้องกับภูมิประเทศ แนวคิดความเชื่อ และตำแหน่งเชิงสัญลักษณ์ เพื่อคงไว้ซึ่งบทบาททางวัฒนธรรมของพื้นที่เหล่านี้

2) การเลือกใช้วัสดุสามารถมุ่งเน้นไปที่ความกลมกลืนกับบริบททางภูมินิเวศและวัฒนธรรม เช่น ไม้ไผ่ หญ้าคา หรือวัสดุร่วมสมัยที่ไม่ลดทอนภาพลักษณ์ท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อสร้างบรรยากาศที่คุ้นเคยและสะท้อนรากทางวัฒนธรรมของชุมชน

3) การจัดวางเรือนอยู่อาศัยในลักษณะกระจุกตัวรอบช่ວ่งบ้าน ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์และการใช้พื้นที่ร่วมกันในชีวิตประจำวัน รวมถึงกิจกรรมตามประเพณี

4) การออกแบบพื้นที่ให้รองรับกิจกรรมของแต่ละช่วงวัย เช่น พื้นที่เล่นของเด็ก ลานพิธีกรรม หรือพื้นที่เรียนรู้ทักษะดั้งเดิม จะช่วยส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมระหว่างรุ่นอย่างต่อเนื่อง

5) การนำแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้มีชีวิต (Living Cultural Landscape) มาใช้ในงานออกแบบ ทำให้พื้นที่สามารถเปลี่ยนแปลงตามบริบทการใช้สอย ขณะเดียวกันยังคงสื่อสารคุณค่าทางวัฒนธรรมและความผูกพันทางจิตวิญญาณของชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง

ภาพที่ 4 ตัวอย่างการบูรณาการมิติด้านวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ในการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม (อัมพิกา อำลวย, 2568)

5.2.2 มิติด้านสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากร การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมในพื้นที่เมืองคงจำเป็นต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิประเทศ ระบบนิเวศ และแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ฝังรากอยู่ในภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นด้านน้ำ ป่าไม้ และเกษตรกรรม ซึ่งล้วนมีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงของชุมชน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ ความเชื่อ และคุณภาพชีวิต โดยสามารถประมวลแนวทางสำคัญได้ 5 ประเด็น ดังนี้ (ภาพที่ 5)

1) การออกแบบระบบจัดการน้ำให้สัมพันธ์กับความลาดชันและทิศทางการไหลของน้ำในธรรมชาติ มีส่วนช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการน้ำเกษตร และสนับสนุนระบบนิเวศในพื้นที่โดยรวม

2) การกำหนดขอบเขตพื้นที่สำคัญ เช่น ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์หรือบริเวณต้นน้ำ ให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ มีส่วนช่วยปกป้องระบบนิเวศ พร้อมทั้งคงไว้ซึ่งมิติทางจิตวิญญาณของชุมชนตามระบบความเชื่อพื้นถิ่น

3) การใช้พื้นที่เกษตรตามฤดูกาลและรอบการฟื้นฟูดิน ได้แก่ การทำไร่หมุนเวียน แปลงพักดิน หรือพื้นที่ตากพืชผล ช่วยส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนตามจังหวะธรรมชาติที่ชุมชนมีประสบการณ์ยาวนาน

4) การเลือกพืชพรรณและองค์ประกอบภูมิทัศน์ที่เอื้อต่อระบบนิเวศท้องถิ่น ได้แก่ พืชตระกูลถั่ว พืชคลุมดิน หรือพืชพื้นถิ่นที่มีประโยชน์ต่อความหลากหลายทางชีวภาพ ช่วยเสริมโครงสร้างเชิงนิเวศและลดการพังทลายของหน้าดินได้อย่างเป็นรูปธรรม

5) การออกแบบควรคำนึงถึงองค์ประกอบทางธรรมชาติ เช่น ความลาดเอียง ทิศทางน้ำ แสงแดด และลม เพื่อให้เกิดความกลมกลืนระหว่างการใช้สอยพื้นที่กับระบบนิเวศในระยะยาว โดยไม่รบกวนโครงสร้างสิ่งแวดล้อมเดิมของชุมชน

ภาพที่ 5 ตัวอย่างการบูรณาการมิติด้านสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรในการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม (อัมพิกา อ่ำลอย, 2568)

5.2.3 มิติด้านสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชน การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนในพื้นที่ชุมชนเมืองคงจำเป็นต้องพิจารณามิตินี้ควบคู่กับมิติทางกายภาพและวัฒนธรรม โดยเฉพาะการสร้างพื้นที่ที่ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ ความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกช่วงวัยในชุมชน ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการธำรงอัตลักษณ์ วิถีชีวิต และการพัฒนาท้องถิ่นจากฐานราก ทั้งนี้สามารถจัดแนวทางการออกแบบตามมิติด้านสังคมและการมีส่วนร่วมได้ 5 ประเด็นสำคัญ ดังนี้ (ภาพที่ 6)

- 1) การออกแบบลานกิจกรรม ชั่วบ้าน หรือพื้นที่ของกลุ่มเครือข่าย อาจำมุ่งเน้นความยืดหยุ่นและเปิดกว้าง เพื่อรองรับกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งในชีวิตประจำวัน งานประเพณี หรือกิจกรรมกลุ่มย่อย โดยยังคงไว้ซึ่งความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมของพื้นที่
- 2) การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การวางแผน ออกแบบ และดูแลพื้นที่ ช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และเสริมพลังให้ชุมชนมีบทบาทอย่างต่อเนื่องในการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่ของตนเอง
- 3) การรักษาพื้นที่สาธารณะที่เอื้อต่อกิจกรรมร่วมของชุมชน เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว ซ่อมแซมฝาย หรือเตรียมงานบุญ สามารถช่วยส่งเสริมความร่วมมือ และสร้างความยืดหยุ่นในการใช้งานที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิม
- 4) การจัดสรรพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้มีการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ลานจัดแสดงผลภัณฑ์ หรือจุดสื่อสารวัฒนธรรม ช่วยเสริมความเข้าใจอัตลักษณ์ของชุมชน ทั้งในกลุ่มคนในพื้นที่และนักท่องเที่ยว
- 5) การรักษาพื้นที่ที่ส่งเสริมการพบปะ พูดคุย และกิจกรรมร่วม เช่น ลานหน้าบ้าน ทางเดินเชื่อมเรือน หรือมุมพักผ่อนใต้ร่มไม้ ช่วยสร้างสายสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และความรู้สึกร่วมในการดูแลพื้นที่ของสมาชิกในชุมชน

ภาพที่ 6 ตัวอย่างการบูรณาการมิติด้านสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม (อัมพิกา อ้าลอย, 2568)

6. สรุปผลการวิจัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเมืองคอนสะท้อนถึงวิถีชีวิตที่ผสมผสานความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรม และระบบนิเวศอย่างกลมกลืน โดยแสดงออกผ่านการใช้พื้นที่ การเลือกวัสดุ และการจัดการทรัพยากรทั้งในระดับครัวเรือน และระดับชุมชน แนวทางการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่บูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นเหล่านี้สามารถจำแนกออกเป็น 3 มิติหลัก ได้แก่ มิติด้านวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ มิติด้านสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากร และมิติด้านสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชน

ในมิติด้านวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ การออกแบบเน้นการรักษารูปแบบเรือนกระจุกของกลุ่มเครือญาติรอบช่วงบ้าน การจัดวางพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และลานพิธีกรรมให้สอดคล้องกับภูมิประเทศและคติความเชื่อ ตลอดจนการเลือกใช้วัสดุท้องถิ่นและวัสดุร่วมสมัยที่กลมกลืนกับบริบทชุมชน เพื่อธำรงคุณค่าทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของพื้นที่

มิติด้านสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากร มุ่งออกแบบระบบเหมืองฝายและคลองส่งน้ำให้สัมพันธ์กับลักษณะภูมิประเทศ กำหนดเขตอนุรักษ์ตามความเชื่อของชุมชน เช่น ป่าผีป่าและป่าเจ้าหลวง และส่งเสริมระบบการเกษตรแบบหมุนเวียนตามฤดูกาล ซึ่งสะท้อนแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม

ส่วนมิติด้านสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้ความสำคัญกับการสร้างพื้นที่กิจกรรมร่วม เช่น ลานช่วงบ้าน ลานแสดงผลิตภัณฑ์ และศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญา ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนทุกช่วงวัย เพื่อส่งเสริมความผูกพัน ความร่วมมือ และการเรียนรู้ระหว่างรุ่นอย่างต่อเนื่อง

กล่าวโดยสรุป การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่บูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นมิใช่เพียงแนวทางในการธำรงภูมิทัศน์ วัฒนธรรมของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างรอบคอบและยั่งยืน เสริมสร้างความสมดุลระหว่างอดีตกับปัจจุบัน และวางรากฐานให้เกิดการพัฒนาอย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น พร้อมทั้งสามารถประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงได้อย่างเหมาะสม แนวทางนี้จึงมีคุณค่าในการขับเคลื่อนการออกแบบเชิงพื้นที่ที่เคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม ภูมิสังคม และสร้างความมั่นคงให้กับชุมชนในระยะยาว

7. อภิปรายผล

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมของชุมชนเมืองคง พบว่า ชุมชนมีการใช้ความรู้ดั้งเดิมที่ผสานกับวิถีชีวิต ประเพณี และสภาพแวดล้อมได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งสามารถนำไปต่อยอดในกระบวนการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม โดยสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมของชุมชนเมืองคง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นฝังอยู่ในรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ระบบเหมืองฝาย และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับความเชื่อและโครงสร้างสังคม แนวทางดังกล่าวสนับสนุนข้อค้นพบของ อัมพิกา อ่าลอย และคณะ (2566) ว่าภูมิทัศน์พื้นที่ถิ่นล้านนาที่พลัดแต่ยังยึดโยงกับรากวัฒนธรรม ขณะเดียวกัน ระบบเหมืองฝายในเมืองคงก็สะท้อนแนวคิดของ วิลาศ เทพทา และคณะ (2561) ที่มองว่าโครงสร้างการจัดการน้ำมีรากฐานจากภูมินิเวศของชุมชนเกษตรกรรมต้นน้ำ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อพัฒนาแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเมืองคง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่เข้าสู่กระบวนการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม โดยคำนึงถึงมิติด้านวัฒนธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ พนิต ใหม่ประสิทธิกุล และคณะ (2559) ที่เน้นการจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม และยุชิตา กันหาหมิง (2566) ที่กล่าวถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรโดยชุมชน อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้นำเสนอมุมมองใหม่ในการออกแบบพื้นที่กิจกรรมที่เอื้อต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาระหว่างรุ่น ผ่านศูนย์เรียนรู้ ลานวัฒนธรรม และองค์ประกอบที่สะท้อนความสัมพันธ์ข้ามวัย ข้อเสนอแนะขยายแนวคิดเดิมจากการจัดการทรัพยากร สู่การใช้พื้นที่เพื่อการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมอย่างมีชีวิต (Living Cultural Landscape)

อีกประเด็นที่น่าสนใจคือ การเลือกใช้วัสดุท้องถิ่นร่วมกับวัสดุร่วมสมัย เพื่อรักษาอัตลักษณ์โดยไม่ละเลยความทันสมัย ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Hapsari et al. (2023) ที่ชี้ว่าพิธีกรรมดั้งเดิม เช่น Nyadran ยังคงมีบทบาทร่วมสมัยในงานออกแบบพื้นที่ รวมทั้งข้อเสนอของ Hanif et al. (2021) และ Kongsat et al. (2009) สนับสนุนแนวทางที่เน้นการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยืดหยุ่นในพื้นที่ที่มีบริบทคล้ายกัน ซึ่งสะท้อนกับแนวคิดของการศึกษานี้ที่มุ่งเสนอกรอบการออกแบบที่ต่อยอดได้ในหลากหลายชุมชน

กล่าวโดยสรุป การศึกษานี้ไม่เพียงยืนยันคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กล่าวถึงในวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง แต่ได้ขยายขอบเขตของการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ครอบคลุมถึงแนวทางการออกแบบพื้นที่ที่เน้นความยืดหยุ่น การมีส่วนร่วมข้ามรุ่น และการธำรงอัตลักษณ์ผ่านภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

8. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

สามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

8.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการวางแผนออกแบบพื้นที่ ควรนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ระบบเหมืองฝาย การจัดการพื้นที่ช่วงบ้าน และรูปแบบเรือนกระจุกของกลุ่มเครือญาติ มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางเบื้องต้นในการวางแผนออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียง เพื่อธำรงอัตลักษณ์ชุมชน ควบคู่กับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

2) การบูรณาการแนวทางการออกแบบที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น องค์ความรู้จากการวิจัยสามารถนำไปบรรจุไว้ในแผนพัฒนาพื้นที่ระดับตำบลหรือแผนยุทธศาสตร์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อ

สนับสนุนการออกแบบพื้นที่สาธารณะ พื้นที่เรียนรู้ หรือโครงการฟื้นฟูภูมิทัศน์ชุมชนที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่

3) การจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้หรือชุดความรู้ด้านการออกแบบโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรมีการพัฒนาองค์ความรู้จากงานวิจัยนี้ให้เป็นหลักสูตรอบรมหรือกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชน โดยเน้นให้เยาวชน คนรุ่นใหม่ และนักออกแบบ เข้าใจการเชื่อมโยงระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับแนวคิดด้านภูมิสถาปัตยกรรม เพื่อสืบทอดองค์ความรู้และขยายผลการประยุกต์ใช้ในวงกว้าง

8.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) เสนอให้มีการศึกษารูปแบบการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่อื่นเพื่อเปรียบเทียบแนวทาง การศึกษาข้ามพื้นที่ เช่น การเปรียบเทียบระบบเหมืองฝายหรือการจัดการพื้นที่ชกบ้านในเขตชุมชนภาคเหนืออื่น ๆ จะช่วยให้สามารถสังเคราะห์กรอบแนวคิดเชิงเปรียบเทียบสำหรับการออกแบบที่สอดคล้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมแต่ละแห่งได้ดียิ่งขึ้น

2) อาจพิจารณาศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ต่อความต่อเนื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะในประเด็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน การขยายตัวของกิจกรรมท่องเที่ยว หรือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อระบบน้ำ วิถีเกษตรกรรม และการจัดพื้นที่สาธารณะ ที่มีความเชื่อมโยงโดยตรงกับการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น

9. กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อความยั่งยืน : การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและและการเกษตรเพื่อรับมือกับภัยพิบัติทางธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในชุมชนเกษตรกรรมแอ่งที่ราบเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับทุนอุดหนุนการทำวิจัย ทุนพัฒนานักวิจัยรุ่นใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2567

10. เอกสารอ้างอิง

- ขวัญภา สุขคร, พัทพร วิภาศรีนิมิต, และสิริณัฐเศรษฐ์ สุภาจันทรสุข. (2560). ยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำวังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน. *วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, 10(2), 1969-1970. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/102265>
- ดาร์ธัน ธาตุรักษ์, วชิระ หล่อประดิษฐ์, และวัชรีย์ เทพโยธิน. (2563). การจัดการปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง โดยมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านทุ่งฮ้างและบ้านแม่จอกฟ้า จังหวัดลำปาง. *วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่*, 12(6), 401-415. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/abcjournal/article/view/241900>
- เดือนนภา กุ๋ทอง. (2561). การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะและจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ. *วารสารนวัตกรรมการบริหารและการจัดการ*, 6(2), 80-94. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/RCIM/article/view/150677>
- พนิต ใหม่ประสิทธิกุล, สุชาติ ลีตระกูล, ต่อพงศ์ ศรีธำชาติ, และสมบุญ ธรรมลังกา. (2559). รูปแบบการบริหารจัดการน้ำเชิง

- บูรณาการบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนรอบกว๊านพะเยา จังหวัดพะเยา. *วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ*, 9(3), 51-68. https://so04.tci-thaijo.org/index.php/social_crru/article/view/79801
- ยุชิตา กันหาหมิง, พัจน์พิตดา ศรีสมพงษ์, วารัตต์ มัธยมบุรุษ, และฤทัยภัทร พิมลศรี. (2566). กระบวนการจัดการชุมชนในการเป็นพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่ากันชนพื้นที่อนุรักษ์ใน เขตภาคเหนือ ประเทศไทย. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์*, 10(1), 126-137. <https://research.kpru.ac.th/research2/pages/filere/7252023-10-20.pdf>
- วิลาศ เทพทา, อรศิริ ปาณินท์, และวุฒิพงษ์ ทวีวงศ์. (2561). นิเวศวิทยาทางน้ำในระบบเหมืองฝายของพื้นที่เกษตรกรรมในแหล่งต้นน้ำและแหล่งต้นน้ำลำธาร. *วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี*, 13(2), 1-11. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/vrurdistjournal/article/view/143339>
- อัมพิกา อ่ำลอย, ศุภกุล เรืองวิทยานุสรณ์, วรงค์ วงษ์ลังกา, แผ่นดิน อุณจะนา, อรัญญา ศิริผล, และระวีวรรณ โอพารัตน์มณี. (2566). การดำรงและการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์พื้นที่ลุ่มน้ำ : กรณีศึกษา ชุมชนเกษตรกรรมในแอ่งที่ราบเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิชาการภูมิสถาปัตยกรรมและการวางผัง*, 5(1), 1-24. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/LAJ/article/view/268225>
- Corner, J. (1999). *Recovering Landscape: Essays in Contemporary Landscape Architecture*. Princeton Architectural Press.
- Hanif, M., Chasanatun, F., & Wibowo, A. M. (2021). Local Wisdom of the Sodong Buddhist Village Community in Water Resources Management. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal*, 4(4), 8762–8770. <https://bircu-journal.com/index.php/birci/article/view/2839>
- Hapsari, F. N., Setyowati, D. L., Lestari, P., Hardati, P. & Gunawan. (2023). Local Wisdom Nyadran as the Social Capital in “Warung Air Tirta Mulyo” Community-Based Water Management. *International Journal of Research and Review*, 10(2), 216–225. <https://doi.org/10.52403/ijrr.20230228>
- Hough, M. (2004). *Cities and Natural Process: A Basis for Sustainability* (2nd ed.). Routledge.
- Kongsat, S., Kangrang, A., & Srisa-Ard, K. (2009). An Applied Local Wisdom to Manage Water for Developing Riverside Community: A Case Study of the Lam Ta Kong River Basin. *Journal of Social Sciences*, 5(2), 134–138. <https://thescipub.com/abstract/jssp.2009.134.138>
- Sanoff, H. (2000). *Community Participation Methods in Design and Planning*. John Wiley & Sons.
- Spirn, A. W. (2000). *The Language of Landscape*. Yale University Press.
- Tuan, Y. F. (2001). *Space and Place: The Perspective of Experience* (25th anniversary ed.). University of Minnesota Press.